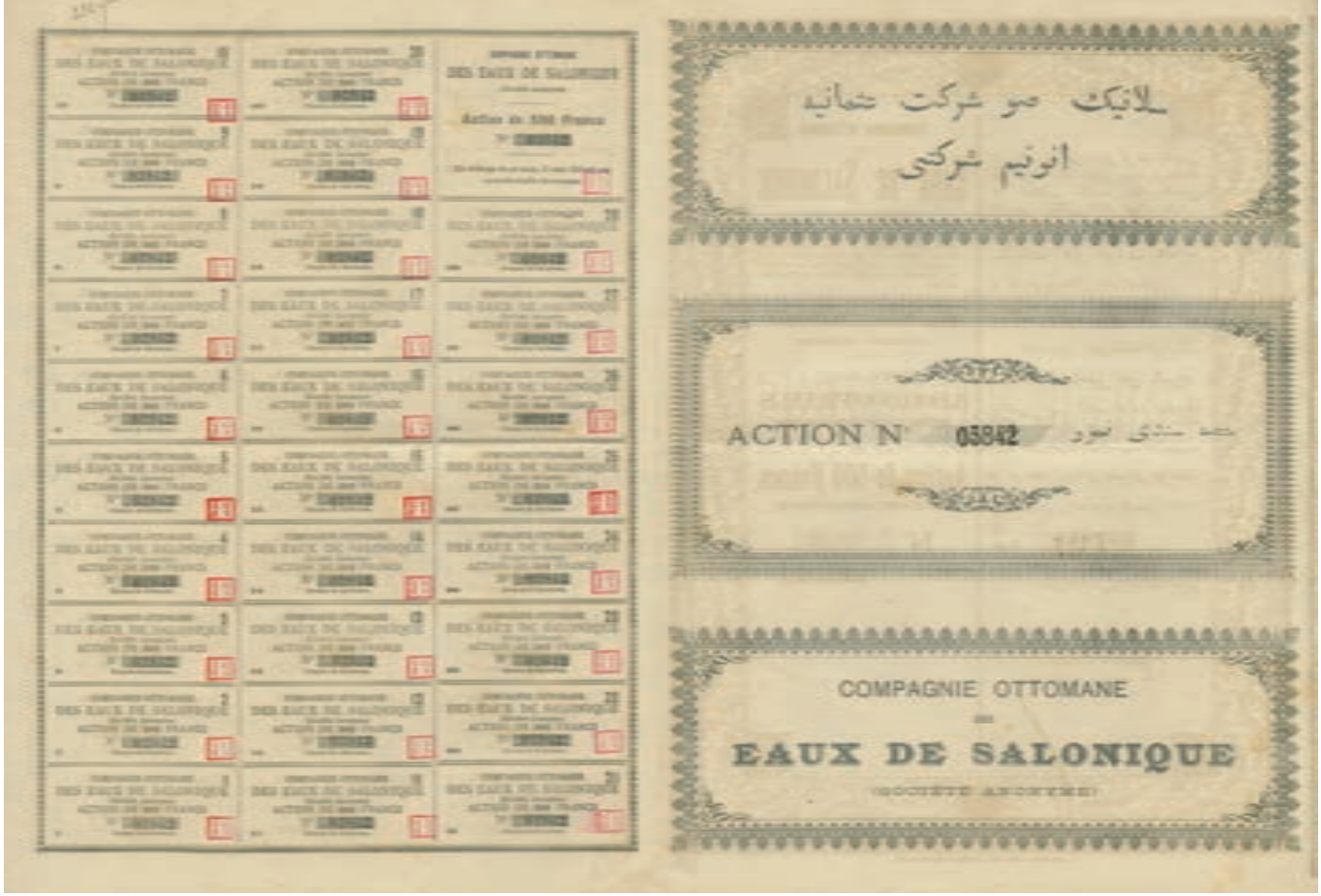

İstanbul'a içme suyu temîni:
Terkos suyu

İLHAMİ YURDAKUL

XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın büyük şehirlerine içilebilir ve kullanılabilir temiz su sağlanamaması kamu sağlığı bakımından ciddi bir problemdi. Pek çok bulaşıcı hastalık salgın hâlinde ölümlere neden oluyordu. Bunun üzerine belediyeler şehir hizmetlerinin belirleyicisi ve düzenleyicisi oldu. Paris, Londra, Brüksel, Berlin, Amsterdam gibi birçok Avrupa şehrinde su temîni ve atık suyun uzaklaştırılması kamu hizmeti olarak görüldü. Bu arada sanâyileşme ve modernleşmenin bir sonucu olarak pek çok iş ve hizmet sektöründe özel şirketler kurulduğu gibi, şehirlerin içme suyu ihtiyacını karşılamak için de su şirketleri tesis edildi.

XIX. yüzyıl ortalarında İstanbul'da su sıkıntısını önlemek için şehre misâfir gelmesinin önlenmesi, yazları konaklarından yalılarına gidenlerin hammam, fıskiye ve selsebil sularının sokak ve meydan çeşmelerine verilmesi köklü çözümler getirmiyordu. Geleneksel su

temin yollarının yeterli olmaması üzerine yeni arayışlar içine girildi. Uluslararası sermayeye sâhip şirketler, başta İstanbul olmak üzere İzmir, Beyrut, Kudüs ve Selânik gibi büyük Osmanlı şehirlerinin içme suyu imtiyâzını almak üzere projeler sundu. Projelerde sanâyi devrimiyle yayılan buhar gücünden ve artezyen kuyusu açmak için geliştirilen burgulardan faydalanılıyordu.

10-20 Kasım 1846 târihlerinde, "tulumbalı burğu" ile su çıkarma işleminin Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de uygulanmasına dâir ticâret nâzırına ve İstanbul kadısına hüküm gönderildi. 1851 yazında İstanbul'da kuraklık nedeniyle su sıkıntısı olması üzerine Fransa'dan getirilen mühendis Dégousee, Haliç'te ve şehrin diğer uygun yerlerinde açılacak artezyen kuyuları ile sağlanan suyun yüksek kesimlere isâlesini teklif etti, ancak mâliyetin yüksekliği ve Kırım Savaşı nedeniyle proje kabul edilmedi.

*Özel su şirketine
verilen su getirme
ve dağıtma
imtiyâzıyla
İstanbulular
ücreti karşılığında
Terkos suyuna
kavuştular.*

1855 yılında meydana gelen İstanbul depremi nedeniyle zarar gören kemerler ile Sultan Mahmud ve Vâlîde bentleri, 1862 yılında Evkaf nâzırı Ahmed Vefik Efendi'nin girişimiyle tâmir edildi, su kaçağı olan maslak ve su terâzileri yerine demir borular döşendi.

1864 yılında Fransa Köprüler ve Yollar İdâresi mühendisi Ritter, sular müdürü ve evkaf temsilcilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyonun görevi, Terkos gölünün üst tarafında ve Karadeniz ile Marmara denizi arasında bulunan eski bir kemer veya gerektiğinde bir buhar makinesi vâsıtasıyla şehre su getirilip getirilemeyeceğini incelemektir. Kısa sürede uygulanması mümkün olmayan bu çalışma yerine, döşenecek boru hattı ve buhar makinesi ile Kâğıthâne deresi suyunun Taksim'e ulaştırılması teklif edildi.

1865 yılında Oppenheim, Stanifort ve Guarracino ortaklığı adına İngiliz mühendis Macneell, hükûmete proje sundu. Bu İngiliz yatırımcılar ülkelerinden getirdikleri uzmanlarla uzun süre tetkikler yapmıştı. Proje, İstıranca'dan 20 milyon galon (80 milyon lt), Boğazköy'den 8 milyon galon (32 milyon lt) ve mevcut haznelere de 300 bin galon (1 milyon 200 bin milyon lt) su alınmasını teklif ediyordu. Şehrin nüfusu 1 milyon olarak tahmin ediliyor ve kişi başına 135 lt (105 okka) su verilmesi düşünülüyordu. Toplanacak su, Alibey vâdîsinde inşa edilecek bir barajda biriktirilecek ve güçlü buhar makineleriyle şehrin her tarafına verilecekti. Projenin mâliyeti, 1 milyon 650 bin sterlin olacaktı.

Hemen hemen aynı târihe denk düşen diğer bir proje ise Ottoman Financial Association'ın müdürleri tarafından verildi. Proje sahipleri, Altıncı Dâire, İstanbul ve Boğaziçi yakasına su isâle etmek üzere imtiyaz talebinde bulunuyordu. Projeye göre, Altıncı Dâire'nin nüfusu yaklaşık 60 bin idi. Kişi başına günlük 23 lt (18 okka) su sağlanacaktı. Bu su için Belgrad Ormanları

yakınında bulunan Paşa deresi vâdîsi kapatılacaktı. Böylece yağmur suları ve civardaki kaynaklardan toplanacak suyla bir havuz meydana getirilecekti.

Özel şirketlerin Avrupa'da kamuya su sağlama uygulamalarından yaklaşık 20 yıl sonra, Sultan Abdülaziz devrinde İstanbul'a da aynı yöntemle su teminine dâir önemli bir karar alındı. 1873 yılında, aslen Fransız olan, Osmanlı tebaasından Terno (Ternau) Bey'e Terkos gölü ve bu göle akan Kızıldere'den İstanbul'un Galata ve Beyoğlu taraflarına su getirme ve dağıtma imtiyâzı verildi. Bu imtiyaz fermânından sonra gölün suları hakkında bâzı etüt çalışmaları yapılmasına rağmen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının sebep olduğu ekonomik ve siyâsî güvensizlik gibi nedenlerle su şirketi belirlenen süre içinde kurulamadı. Sultan II. Abdülhamid devrinde Terno Bey'e aynı şartlarda yeni bir imtiyaz fermânı verildi, şirketi kurması istendi.

İstanbul'da evlerin yaklaşık yarısında içme suyu vardı. Diğer yarısı ise içme suyu ihtiyaçlarını çeşmelerden temin etmekteydi. Terno Bey tarafından kurulan Dersaadet Su Şirketi (Compagnies des Eaux de Constantinople), 1882 yılında evlere henüz su

dağıtmadan önce gazetelere verdiği îlanlarla şehirde kurduğu perakende su depolarından Terkos suyunu satmaya başladığını duyurdu. 19 Ocak 1882 târihli La Turquie gazetesinde Top-hâne'de kayık iskelesinin karşısında bulunan su deposunun her gün açık olduğu ve özellikle evlerinde su deposu ve sarnıcı olanlar için evlere su servisi yapıldığı îlan olundu. Depo, Terkos suyunu tatmaya gelenlerle doluyordu. Şirket abone kazanmak için, "Bütün dünyâda olduğu gibi İstanbul'da da şirketin suyu içilir." cümlesiyle süslü kartpostallar dağıtıyordu.

Nihâyet şirket, çalışmalarını tamamlayarak 1885 yılından îtibâren Beyoğlu tarafına Terkos suyunu vermeye başladı. Terkos su şirketi, bu târihten yaklaşık 4 yıl sonra İstanbul tarafına da su getirdi. 18 Mayıs 1890 târihinde İstanbul cihetine su tevziine başlanacağı ve Sultanahmet'teki "bahçe-i umûmî"de kurban kesilerek resmî tören yapılacağı sadârete bildirildi. Bu târihe kadar şehir sâkinleri parayla su kullanmamıştı, bu yüzden şirketin litre (kıyye/okka) ile sattığı su pahalı bulundu. Abonelik mürâcaatı yapan müşterilerin evlerine suyun akıtılabilmesi için tâlî sokak borularının

Demiryolları Müdürlüğü tarafından hazırlanan Terkos-Büyükçekmece arasındaki demir yolu hattı projesi keşif haritası.

döşenmesi ve evlerde su tesîsâtının yapılması işi de yine şirket tarafından yürütüldü. Terkos sularının tevziine dâir nizamnâmenin önemli sayılan pek çok maddesi, şirketin aboneleriyle yaptığı sözleşme senedinde Türkçe ve Fransızca olarak yer aldı. Düzenleme 1 Ocak 1889 târihinde yürürlüğe girdi. Abonelik her yılın ocak, nisan, temmuz ve kasım aylarının ilk gününden başlatılmakta ve en az bir yıl sürmekteydi.

İstanbul'un Rumeli yakası için hemen hemen yegâne su kaynağı Dersaadet Su Şirketi tarafından getirilen, Terkos ve ona bağlı derelerin suyu idi. Ancak II. Meşrûtiyet'in îlânı, I. Dünya Savaşı'nın sonunda millî bir iktisat politikası geliştirme çabaları, dünyanın ekonomik şartları, şirketin beklentileri karşılayamaması ve su ücretlerine yapı-

lan zamlar halkın şirkete karşı hoşnutsuzluğuna neden oldu. Halk ve hükûmet ile şirket arasında meydana gelen bâzı anlaşmazlıklar basının gündemine ve yargıya taşındı. İstanbul'un içme sularından Vakıf sularını Evkaf Nezâreti, Hamîdiye sularını Belediye, Terkos suyunu da Dersaadet Su Şirketi idâre etmekteydi. 1931 yılında devletin istemesi hâlinde satın alma hakkının doğması üzerine şirketin kamulaştırılmasına karar verildi ve Aralık 1932'de imzâlanan antlaşmayla Ocak 1933'te şirket İstanbul Sular İdaresi'ne devredildi.

Dersaadet Su Şirketi tarafından Terkos gölü ve Karamandere su havzasının sularını şehre getirmek için inşâ edilen isâle hattı I. Konstantin'in İstıranca dağlarından getirdiği eski isâle hattı güzergâhını tâkip etmişti. 1990'lı

yıllarda İstanbul'un ciddî bir su kıtlığı içine düşmesi üzerine İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yaptığı İstıranca su isâle projesi de yine bu güzergâh üzerindeydi. İstanbul'un içme suyu temin havzalarının yüzyıllardır aynı olması, bu sahaların korunmasının önemini göstermektedir.

KAYNAKÇA

¶ İlhami Yurdakul, Aziz Şehre Leziz Su-Dersaadet Su Şirketi (1873-1933), İstanbul, 2010.

¶ -----, "İstanbul'da Suyun Hikâyesi (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul, (editör Feridun Emecen), İstanbul, 2010, s. 351-362.

¶ -----, "İstanbul'da İçme Suyu Kültürü, I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu (Osmanlı Mutfak Kültürü), (editör Arif Bilgin, Özge Sabancı), Bilecik, 2012, s. 299-310.

¶ -----, İstanbul Suları-Terkos Gölü ve Bazı Suların İçme Suyu Olarak Kullanılmasına Dair Raporlar, İstanbul Araştırmaları, İstanbul, 1998, sayı: 7, s. 197-231.

¶ Muhammed Hafid Efendi, Mehâhül'-miyâh-İstanbul'un Meşhur İçme Suları, (haz. İlhami Yurdakul - Zeki İzgöer), İstanbul Araştırmaları, İstanbul, 1998, sayı: 5, s. 129-161.

*Dersaâdet Su Şirketi tarafından inşâ edilen isâle hattı da,
1990'lı yıllarda yapılan Istranca su isâle hattı da,
I. Konstantin'in Istranca dağlarından getirdiği eski isâle hattı
güzergâhını tâkip etmiştir.*

SIÈGE SOCIAL.
Rue Tepe-Bachi N°45.
SECRETARIAT GÉNÉRAL.
SUCCURSALE À PARIS.

Compagnie des Eaux de Constantinople.
Société Anonyme Capital 20,000,000 de Francs.

Paris le 1888

نمبر ۱۹۶

شہادت جلیہ

دولتمو اقم حوزتہ
قرہ روزہ بر طین اسلہ انسابہ یم قرہ روزہ زرقہ قدر بر زموای خطک تاسیس و قدیری حقن تنظیم وضہ مفادہ
اید اولی متاعہ تنظیم فریڈ عمودہ ۱۹۹۹ مارچ تاخید زکتہ عجزہ زرقہ طرف حکومت سیر، تقدیم قلمہ ایچہ زکمر فریڈ
جانب سلطنت سیرہ نہ تقویہ و تصدیق بورلینئین مندلو زموای خطک انستہ خانہ اولاد خصوصی فریڈ رضہ ہیجہ و نافعہ نظام تزییم
باب اولاد سلطنت و شہادت بریکسی و مجلسی و صلا جانب عالیہ نہ بشقیر و ایرولہ تقویہ و تصدیق بورلہ قدرتہ
اور ادارہ سیرہ اجتماعی خرقہ وضع کوندر شہر حالکولہ اولاد تاخید بروخیلی مدہ روز اقرہ اوچوبہ زکتہ عجزہ زرقہ بوبیک
چچ بر معلوماتی اولدینئین و قریباً نہ سعادت و ورود ایرہ جیک و طریبہ اقرہ نقلدک بحال اولاد صبح و فوفہ انجاء اخیر صومالیہ زرقہ
ترقوم نقلی کور انفا العیاء طین اسلہ اید زموای خطک انستہ متوقفہ دانش اولاد عملیاً ترقہ بر آہ اولہ قنار سیرہ ایچہ
ادارہ سیرہ خضہ یاد شہادت حکم منیفہ و طینی ہرہ تاسیسات محبت، بدو مباشرتہ اقم خرقہ لذہ مکملہ رضتہ عالیہ
کلمہ منہ تریج استحصالی خضتہ رضتہ و عنایتا ہم علم رضہ بدریج و سزاوار بورسہ طریحہ علیا خضتہ اما تفتاھیزہ
ختم رجا و نیاز اوچوبہ انجاء اولاد خضتہ نہ اولاد

مد رؤسما

